

Bidrag till ”pågående skriftväxling” från årets Open

Många samtal fortsätter långt efteråt i huvudet. Maria Andrén¹ kallade detta träffande för tanketåg som passerar efter ett möte tidigare i kunskapsabonnemanget. Encyklika – för mig sett som en ”rundtext” - är ett bra sätt att fortsätta samtalet efter Open. Kanske inte avsluta det. Det här är mitt bidrag om valda delar från årets Open.

Medborgaranspråk på samhället och medborgarsamtalets plats

Vad är egentligen samhällsfrågor? För mig har samhällsfrågor ett slags medborgarperspektiv (anspråk) på vad jag vill stärka, protestera eller förstå bättre i samhället som helhet. Således har alla professioner, offentliga organ, politiska system, samhällsinstitutioner en plats i samhället och samtidigt en funktion att bidra till detsamma. På så sätt kan jag i samtal höra hur våra – i samtalet formade – anspråk ställs på det konkreta exemplet och samtidigt på samhället som helhet. Jag menar förstås inte att man alltid måste forma medborgaranspråk för konstruktiva diskussioner, bara att jag ofta väljer att se samtalandet ha denna parallella funktion.

Forskarbyns aktiviteter är just ett sätt för mig att pröva mina och andras medborgaranspråk så att säga utifrån ett gemensamt – vi-perspektiv. Självklart måste innehållet utgå från var och ens intresse och således uppfattas knyta an till den egna platsen i samhället. Till exempel att välja energibolag, hur man kan tänka om sitt barns skola och utbildning, hur man kan komma tillrätta med frågor man arbetar med i sitt professionella sammanhang eller bara bättre förstå hur offentliga samtal (diskurser) förs i och om samhället i stort.

Att uppmärksamma och pröva referenser

Förutom samtal läser jag sporadiskt tidningar och gör nedslag i intressanta böcker jag kommer över. Ofta inspireras jag vad andra läst och själva refererar till. Det gör det lite mer gripbart att få en ingång hur man läst och använt resonemang från författare/forskare/etc. Några av de senaste tummade ryggpärmarna är Bo Rothsteins ”Sociala fällor och social tillit”² och Elinor Ostros ”Allmänningen som samhällsinstitution”³. Jag hade

därför deras resonemang i bakhuvudet på årets Open och använde på så sätt dagarna i Degerfors som ett sätt att haka på i de arbeten inspelarna förde fram och som deltagarna sedan diskuterade under temana, med Rothstein och Ostrom som extern prövning.

Rothsteins resonemang om social tillit, socialt kapital⁴ för att skapa förutsättningar för goda samhällen slår an många av mina, tills jag läste dem, förgivettagna föreställningar om vad som är gott att värna som medborgare. Social tillit – att jag kan och vågar lita på att andra ställer upp samtidigt som jag själv väljer agera förtroendefullt – ligger till grund för i vilken grad ett samhälle kan utveckla socialt kapital; såsom graden att betala skatt, att nyttja försäkringssystemen skäligt eller att bruka resurser så att de består för kommande generationer.

Det låter självklart och idealistiskt samtidigt som tankegångarna inte anger precis hur det går till att hålla levande. Kanske är det just därför som tillit och överenskommelser är bräckliga fenomen när det så lätt tas för givna eller förutsätts allmänmänskliga vilket också Rothstein understryker. Apropå att ta förgivet fick Rothstein en fråga av en Sovjetisk representant på Skatteförvaltningen; ”hur skulle Du (Rothstein) göra om Du satt i Moskva och skulle motivera fler att betala skatt?” Det var uppenbart att - utifrån när och hur frågan formulerades - Sverige närmast framstod exotiskt med så hög grad av social tillit medborgare emellan och dessutom tillit till staten som institution att förvalta gemensamma medel.

Ditintills kunde man, menar Rothstein, redogöra för vad som kännetecknade ett samhälle med låg respektive hög tillit men inte rörelsen från ett tillstånd till ett annat. Det var anledningen till att Rothstein skrev ovan bok för att bättre kunna beskriva principer för själva rörelsen. Med det sagt ligger det nära till hands att redogöra svaret på den sovjetiske skatteförvaltarens fråga men det inte är därför jag nu skriver detta. Jag brottas med den motsatta frågan, som den sovjetiske skatterepresentanten ställde, men utifrån medborgarperspektivet; Hur kan jag uppmärksamma och agera om jag är med och luckrar upp social tillit och etablerade överenskommelser (det sociala kapitalet)?

Min roll som medborgare och möjligen medansvarig för nedmonteringen av tillit

Tidigare har jag inte funderat så mycket över min roll som medborgare och mitt med-ansvar i samhället som helhet. Jag har varit upptagen med att finna min plats i arbetslivet och därutöver ganska översiktligt tagit del av de stora penseldragen. De sista åren och framförallt genom medlemskapet i Forskarbyn har jag i allt högre grad börjat koppla specifika ar-

betslivsfrågor till ett större sammanhang. Därför har också intresset ökat för att försöka skapa mig och i samtal med andra medborgare – en bättre grund att stå på. Tillbaka till Rothstein, så menar han att tilliten alltid är villkorad och störs lätt av överträdelser människor emellan. Sverige och Skandinavien framstår snarare som undantag med hög grad av socialt kapital (gemensamma och etablerade överenskommelser) sett i globalt perspektiv. När det sjunker in väcker det frågor om jag är med och deltar i en raffinerad nedmontering av ett samhällsbygge jag varken förstått eller tillfullo sett min roll i.

Det är dock meningslöst att lasta mig själv och andra eftersom vi alla är med och medskapar till det samhälle vi lever i. Jag finner det på så sätt mer lämpligt att pröva vad som eventuellt kan skava eller vad som är fruktbart först. För att inte så snabbt formulera orealistiska eller ogrundade förklaringar/beskyllningar.

Pröva något – genom exempel

När jag för en tid sedan arbetade med Lars Jonsson⁵ kom vi att använda begreppet allmänning. Ostrom använder allmänning som liknelse för gemensamt delade resurser där man måste överenskomma om hur man bäst bör nyttja dessa resurser för var och ens, och det gemensamma bästa. Många byggprojekt drevs och drivs fortfarande starkt av vinstmaximerade syften som resulterande i bristande kvalitet och med medborgarens intressen åsidosatta. Fokus på mesta möjliga vinst uppmuntrar givetvis egenmäktiga handlingsmönster och urholkar lätt förtroendet.

Samtidigt hade vi ingen position att påverka vare sig byggsektorn eller kritiken mot byggsektorn. Det måste prövas i något litet sammanhang först för att se i vilket mån vi kunde få fäste eller en ingång för att fortsätta arbetet med att stärka goda principer för byggande. Och goda principer måste ju också preciseras så att de kan uppfattas rimliga och framförallt relevanta utifrån dem det berör.

Vi fann några exempel på byggprojekt som hade ett samhällsligt engagemang och ambitioner att komma tillrätta med ensidiga vinstanspråk i byggprocessen. Genom att knyta Ostroms resonemang om allmänningen till dessa projekt uppmärksammades vi och de som ingick i studien på frågor just om ”samhällsbyggandet”. På så sätt kunde både vi och de som ingick i projekten, anta en medborgerlig position och se byggandet även som en gemensam (samhällslig) angelägenhet.

Även om vårt arbete baserades på ett mycket litet utsnitt av byggsektorn gick det att peka på utmaningar för att värna byggaktörernas yrkesstolthet

och samtidigt bidra till upprätthållandet av allmänningen. En viktig princip för detta – utan att nu läsas som slutliga svar – handlade om att i projektets uppstart skapa förutsättningar att många berördas anspråk på mening och kunnsighet låg till grund för projektets vidare arbetsätt och upplägg.

Inledningsskedet var avgörande för att få till stånd en förändring eller om det riskerade återfalla till det många kände igen och samtidigt hade svårt att komma tillrätta med. Arbetsättet bröt därför med traditionella upplägg där mycket planerades åtskilt med hög detaljrikedom. På så sätt var man istället tvungen att etablera en ny sorts trygghet. Alla var ju tidigare bekanta med att planera åtskilt och den kunnsigheten måste kunna tillgodoses men nu passas in med andras.

Hur kan man överbrygga de här episodiska erfarenheterna – från arbetet med Lars Jonsson - med andra sammanhang är förstas olöst. Men är den typ av medborgarfråga jag finner intressant och angelägen. Det är ett litet exempel som också knyter samman frågor av mer allmän karaktär än bara byggsektorn genom vilket jag vill illustrera hur specifika frågor hänger samman med större. Trafiken har samma funktion och laddning.

Trafiken som exempel på vad som är värt att värna eller protestera mot

Trafikexemplet från Open väckte associationer för såväl god som destruktiv samhällsutveckling. Om man handlar med utgångspunkt att man som person visar sig och vill framstå som *pålitlig*, *beredvillig*, med utrymme för *självständighet* och samtidigt hög grad av *ömsesidighet* blir dessa värden självförstärkande, personligt och gemensamt på samma gång.

Dessa värden ligger väldigt nära *grundbestämmelsen i trafikförordningen* – att som trafikant agera med omsorg, varsamhet och hänsyn och utan att störa eller hindra. Samtidigt kan man förstas välja att handla efter andra utgångspunkter, exempelvis genom att man agerar *ombyttligt* (*svårförutsägbart*), *förtjänstsökande* (på andras bekostnad) och maximerande av *oberoendet* (behöver inget stöd eller inrådan från andra) med *individuella rättigheter* (som betraktas obestridbara och därför sällan behöver diskuteras). Var för sig är de senare aktionsmönstren kanske svåra att ifrågasätta men sammantaget leder det till att det sociala kapitalet minskar och motsättningar uppstår. I alla fall där beteendet äger rum men har lätt att legitimera handlandet även i andra sammanhang. När allt fler väljer agera egenmäktigt menar Rothstein att den sociala fällan obönhörligen slår till.

Jag uppfattade därför passet om trafikerandet på Open som ett sätt att betrakta diskurserna om trafikerandet och vad de verkar peka ut för rörelseriktningar exempelvis utifrån samarbetsprinciper. På så sätt blir det lite lättare att reda ut vad man kan ansluta sig till, bör förstärka och ta fasta på eller vad man bör protestera mot.

Emellertid verkar handlingsmönstren i trafiken påminna mer om Rothsteins sociala fällor. Han menar att det på ett plan blir korkat att visa sig pålitlig och handla ömsesidigt om andra inte gör det. Ju fler som hävdar sin rätt ju mer främmande blir det att hävda annat. Man blir aggressivare, mer hämndlysten, mindre tolerant och mer otålig och trafikbilden präglas därigenom av allt mer farliga situationer. Många verkar utifrån trafikexemplet se just den här utvecklingen, det upplevs störande och därför krävs åtgärder.

Åtgärder, fast möjligen på fel ledd

Insatser genomförs men inriktas främst på säkerhetsaspekter i den omgivande trafikmiljön parallellt med strategier att förändra attityder. Tankarna är säkert goda, men kan också få motsatta effekter. Faran är att man i alltför hög grad förlitar sig på vägarnas säkerhet, reglernas tillförlitlighet och att andra i trafikanters regelföljande borgar för största möjliga säkerhet för alla. Samspelet i trafiken – sett som en samhandling⁶ - får därmed en undanskymd plats när mycket fokus läggs på det enskilda handlandet. Detta har Fredrik Lundqvist⁷ funderat mycket kring och dessutom rönt accept för tidigare, men utvecklingen verkar ta en annan riktning.

Fredrik invände mot de nya examinationsformerna för att de försvårade att betrakta trafikanten som en medskapare till trafikerandet som system. Han menade att proven på sätt och vis lärde eleverna att bli papegojor. D.v.s. på ett ytligt plan lärde sig eleverna redogöra för vad som sker när man exempelvis utsätts för gruppträck, faran med alkohol och höga hastigheter särskilt om man är ung och oerfaren (manlig⁸) trafikant. Som trafikant förväntas man i enlighet med det den nya kursplanen agera mer som regelföljare än som en självständigt väljande och på samma gång insiktsfull trafikant – en roll och ett ansvar som Fredrik vill stödja under utbildningen.

Jag tolkar Fredriks anspråk som att varje trafikant måste kunna, efter att man uppvisat baskunskaper i manövrering och förståelse för regler, framföra sitt fordon klokt efter egen förmåga. Vilket innebär en radikal förskjutning av synen på kunskap. Man kan inte ensidigt lära alla samma sak och pröva eleverna i standardiserade situationer. Man måste också skapa

situationer där eleverna dels förväntas välja självständigt och dels får motivera sina val.

Alla måste ju kunna manövrera i en storstad för annars kommer eleverna inte förstå sitt eget bästa, kan man invända. Fredrik menar att man tvärtom måste – i samtalen med och om – utgå att eleven redan är en insiktsfull (vuxen) person! Framväxten av den nya kursplanen verkar vid en genomläsning av innehållet fånga trafikens upptänkliga situationer men kommer att ta så mycket tid av körutbildningen att omdömet blir svårt att pröva parallellt och har dessutom en undertext att eleven inte förstår sitt eget bästa. Men som läget är nu går det inte argumentera för detta då kursplanerna ser ut som de gör och examinationerna är formade som de är. Snarare blockerar dessa strukturer att konstruktivt ta fasta på Fredriks strävan.

Pröva något annat utifrån trafikexemplet

Vi provade då under Open hur – av Henri Kinnunen⁹ föreslagna - spelteoretiska utgångspunkter kunde hjälpa till att beskriva problematiken på ett annat sätt än det som hittills prövats av Fredrik. Henri skriver efter mötet i Lysekil:

Inom spelteori (theory of games) studerar man strategiskt motiverat beteende, dvs. samspel mellan aktörer som var och en har sina egna mål. Inom spelteorin skiljer man mellan **skicklighetsspel** (games of skill), **slumpspel** (games of chance) och **strategispel** (games of strategy). Strategi fokuserar på interaktionen mellan deltagare och de beräkningar dessa skapar om varandra. Strategispel är de bästa handlingsalternativet ofta beror på vad de andra gör.

Nobelpristagarna i ekonomi: Neumann & Morgenstern skriver att en aktör i en *social exchange economy* försöker uppnå ett optimalt resultat, men för att uppnå detta måste man ingå i och ta hänsyn till relationer och utbyte med andra över en längre tid¹⁰ Ens uppträdande får återverkningar på nästa transaktion i systemet varför det inte är fråga om ett ensidigt vinstmaximerande problem t.ex. att likt en rallyförare köra fortast mellan A och B.

Rallykörning är ett skicklighetsspel medan körning i ett trafiksystem är riskfyllt, med faktorer som inte alltid kan förutses, och därför innefattar ett element av slump eller chans. Men framförallt kan föraren tjäna på att betrakta sin körning som ett strategispel när ett samspel med andra trafikanter sker. Svårigheterna med en undervisning baserad enbart på manövrering av fordonet och regelföljande är huvudsakligen tekniska och metodinriktade och varken konceptuella eller moraliska till sin natur¹¹.

Men jag uppfattade att vi under Open inte riktigt kunde frigöra oss från spelandet som ett vinst- eller förlorande synsätt. Spelet – sett på detta sätt - urholkar snarare förtroendet mellan aktörer och påminner starkt om

Rothsteins sociala fällor eller skicklighets- och slumpspelet som Henri exemplifierar. Anlägger jag ett strategiskt perspektiv på trafikerandet blir trafiksituationen ett gemensamt dilemma där var och en har olika mål och då blir frågorna:

- Hur kan man genom sitt körande visa sin avsikt, få inblick i andras och samtidigt framföra sitt fordon så att man både underlättar för andra och samtidigt inte är undfallande?
- Hur kan man agera så att man har handlingsutrymme för egna avsikter och samtidigt utrymme för andras eventuella regelbrytande utan att själv tappa fattningen och agera olämpligt?
- Därigenom, hur kan man agera på ett sätt så att man inte i onödan stressar, förskräcker eller stör andra och samtidigt kan agera för sina mål?

Om dessa frågor löser upp det Fredrik med rätta protesterar mot är jag osäker på. Det kanske är fel väg att gå att precisera sig på detta sätt och kanske fångar det Fredrik redan inlemmat i sin strävan. Men frågorna är utifrån mitt medborgaranspråk giltiga att i alla fall pröva i samtal om trafikerandet. Det ger mig något att utgå från om jag deltar i samtal som präglas av att alla borde lära sig köra med rätt attityd, som jag på sätt och vis både vill och samtidigt inte kan protestera mot hitintills. Men som jag tror är en alldeles för grov förenkling av trafikerandets utmaningar. Förhoppningsvis understödjer jag – genom att fundera över dessa frågor – inte så lätt gränsdragningen mellan oss med rätt attityd och de (oförbättrliga) med fel attityd?

Miljö- och på samma gång ekonomiskt smart energival

Genom att anlägga spelteorin också på andra företeelser i samhället synliggörs för mig omständigheter jag tidigare saknat ord för. Ett sådant särdrag, jag inte reflekterat över förrän nu, är att jag som medborgare underförstås vara med och spela i en massa – till buds stående - samhällstjänster. Välfärdsfrågor som under lång tid stötts och blötts och som inarbetats i institutionaliserade strukturer decentraliseras i hög grad till mig som enskild medborgare att fatta beslut om. Den strategiska aspekten, hur sakförhållanden hänger samman och ömsesidigt beror och påverkas av olika handlingar, blir för mig ofta överskådligt. Jag blir på så sätt hänvisad till ett slump- eller skicklighetsspel och saknar ofta sammanhang och möjligheter att diskutera den typen av frågor med andra.

Energifrågan [se Bilaga] som Per Thorsell¹² ägnat stort intresse har för mig utifrån miljöperspektivet varit en svårfångad fråga. Pers arbete och presentation öppnade upp för lite alternativa sätt att resonera runt elförsörjning. Hans utgångspunkt var att finna rimliga, legitima och hanterbara lösningar. Min utgångspunkt blir nu att ställa fler följdfrågor till mig och oss medborgare utifrån det arbete han redan påbörjat.

Energifrågan sett utifrån ett medborgarperspektiv har fortfarande en tonvikt på skicklighets- eller slumpspelande. Att se energifrågan utifrån mer strategiska aspekter – för allas inom överskådlig framtid beaktande - är för mig ganska oklar. Pers inspel på open fick mig att fundera över begreppet allmänning och jag återvände till Ostroms text när jag kom hem. Dock vill jag understryka att det är de frågor han refererar till som blir föremål för min prövning och inte hans lösningsförslag.

Allmänning som illustration

Ostrom pekar på svårigheten att utifrån en central position (exempelvis institutionell-, regerings- eller ledningsposition) intervensera tillräckligt precist för att skapa generella och på samma gång accepterade överenskommelser för att värna allmänningar. Ofta kan gemensamma resurspooler – gemensamt ägda och förvaltade resurser - på ett övergripande plan te sig lika men vid närmare betraktelse framträder ofta unika förutsättningar värda att ta i beaktande när man skall etablera justa spelregler.

Underlåter man varje givet fall att i detalj kunna precisera vad just den aktuella resurspoolen kräver riskerar även de mest genomtänkta reglerna snarare att på sikt förstöra eller åtminstone försvåra att utveckla strategier som leder till allmänningens bevarande. Följaktligen saknas ofta tillräckligt underbyggda ställningstaganden om vad en central institution måste inrymma i form av reglering, incitament, övervakning och möjligheter att löpande ta in information om allmänningens status och konsekvenserna av aktörernas handlande. (Förstatligandet av energibolagen kan sägas höra hemma i detta resonemang. Det var rimligt utifrån vad som då var aktuellt men idag reser frågor om miljöpåverkan när och om energiproduktionen baseras på – ett för samhället/världen – destruktivt sätt.)

Ett vanligt problem just för att nyttja resurser på ett uthålligt och för inblandade konstruktivt sätt är riskerna med fripassagerarproblemet. Om man inte kan övervaka och kontrollera varje aktörs uttag blir det svårt att vidmakthålla stabilitet. För att lösa den problematiken, redogör Ostrom för ett annat vanligt tillvägagångssätt där, man istället delar upp (privatiserar) resurserna och därigenom sörjer för att varje aktör har tydliga gränser inom vilken denne antas handla. Förhoppningen är att alla berörda agerar för ägans bästa.

Vad som inte inryms är de extra resurser som i regel krävs för att avgränsa och vidmakthålla just varje "äga" gentemot nästa. Dessutom kan uppdelningen av resurserna ha skett godtyckligt vilket medför från början orättmätiga villkor. (Avregleringen av energimarknaden tolkar jag in i detta. Det är rimligt om man tänker sig att förutsättningarna för medborgarna är likvärdiga avseende informationsläge och/eller ekonomiska förutsättningar. Frågan är om det är det eller åtminstone vilka förutsättningar som idag råder?)

Ostrom menar inte att centralisering och privatisering generellt är av ondo. Bara att dessa metaforer var för sig ofta behöver kompletteras med det faktum att många allmänningar uppstår och består efter också andra principer.

Människor som delar en gemensam resurs tvingas förr eller senare att konfrontera varandra med vad för sorts spelregler som krävs för att upprätthålla och utveckla poolen. Dessa regler, visar hon genom en mängd exempel, uppstår mellan personernas å ena sidan egenintresse och å andra sidan strävan att bli någon att räkna med. Emellertid kan denna process verka i destruktiv riktning; om fler väljer att agera fripassagerare desto mer enfaldigt framstår det att agera för andra eller resursens bästa och Rothsteins sociala fälla slår igen.

Men just det faktum att en mängd allmänningar både finns och vidmakthålls med hög grad av självbestämmande men samtidigt med övergripande regler som stödjer detta självbestämmande ger mig hopp. På samma gång frammanar det frågor om hur jag både kan vara med och bidra till reglernas framväxt och samtidigt värna dem?

Spelandet tilltalar och har samtidigt avigsidor för oss medborgare?

Avregleringen av energimarknaden och upprättandet av utsläppsrätter utgör en mix av privatisering och centraliserande åtgärder. I dagsläget är det fortfarande komplicerat att överblicka. Är det inte okey att man kan välja

leverantör som erbjuder både billigare och dessutom producerar ”ren” el? Självfallet är det rimligt och framförallt meningsfullt att köpa in sig i ett vindkooperativ. Förutsatt man har de resurserna. Men om jag inte vågar i det fall priserna går upp och lånade pengar kastas i sjön – vem blir man då om man samtidigt baserar sin elförbrukning på fossila bränslen?

Det jag i dessa frågor brottas med är skavet med att jag förväntas delta i ett spel och att det är det som just nu står till buds. Pjäserna är utplacerade, spelplanen lagd och taktiken bygger ganska ensidigt (i mitt huvud?) fortfarande på vinstmaximering – antingen för mig som enskild eller för bolagen. Själva samhällsfrågan – om uthålliga och stabila system - kommer i bästa fall med på köpet om man väljer ett ”renare alternativ” men inte nödvändigtvis?

Jag skulle till och med vara villig att betala mer – per månad - för ren el bara jag slipper satsa lånade pengar. Jag och troligtvis flera medborgare i liknande situation kan inte ta stora lån inom överskådlig framtid. Dessutom förstår jag inte hur jag kan vara med och stärka justa spelregler mot andra i allmänningen om jag ändå bara kan överblicka frågan ensidigt utifrån mitt eventuella individuella val? Risken är att jag liksom åker snål-skjuts på andra utan att riktigt förstå hur det hänger samman?

ofrivilligt inbjuden till ett skicklighetsspel

Då, plötsligt, ringer en manlig telefonförsäljare mig och föreslår förvalta mina fonder. Försäljarens utgångspunkt är att jag gör en trolig förlust om inte bolaget han företräder skulle ta sig an denna uppgift. Hans retorik är glasklar: Genom att jag överlåter fondförvaltandet kommer alla att bli glada.

Efteråt slår det mig att jag vill protestera mot att jag anmodas spela på andras naivitet eller åtminstone okunskap. Kan jag stå för att se om mitt hus och samtidigt leva med andra förväntas leva med svarte Petter på hand? Det är något med det här att jag blir en kund med en massa rättigheter och valfrihet¹³ som stör. Det försvårar att jag med andra medborgare kan överenskomma om tillförlitliga spelregler som stärker graden av just:

- *pålitlighet* om systemet i sig men också att man kan göra val som andra kan ta del av (visa sig som person och öka graden av ömsesidighet) och gemensamt fundera över i termer av vad det bidrar till för var och ens och det gemensamma bästa,
- *beredvillighet* att rycka in för andra i situationer där gemenskaper kan stötta de som är utsatta för att de saknar möjlighet att utveck-

la samma skicklighet och/eller har svårare att ha samma kunskapsläge om sakförhållandena,

- och samtidigt ger möjlighet att stärka och utveckla *självständighet* genom att man tycker sig vara en aktiv del i processen men ändå kan vidmakthålla och se *ömsesidiga* beröringspunkter med andra

Just nu är det svårt att ta det på allvar när det väl beger sig. Inte desto mindre tycker jag PPM förvaltarens anspråk och mitt eventuella deltagande snarare förstärker principer jag har svårt att ställa upp på:

- passar inte galoscherna är det bara att *byta* förvaltare vilket i sig kräver en skicklighet och insats jag i dagläget inte vet om jag är beredd att satsa. Därutöver antas jag eller har i alla fall svårt att diskutera hela den stora frågan med förvaltaren – vi får redan från början opersonliga kund-säljar relationer
- att jag i första hand skall ha ett *vinstmaximerande* förhållningssätt och därigenom stärker min position som kund med en massa rättigheter med bara ansvar för mina egna *individuella rättigheter*
- samt att mitt *oberoende* stärks gentemot andra, staten, samhället och i slutändan underförstås jag att slippa fundera över dessa frågor som kunde gemensam-göras men i det mesta bara individualiseras.

Jag insåg efterhand att våra – försäljarens och mina - utgångspunkter avvek. Prövar jag den här typen av samtal med andra får jag förvisso ofta medhåll om just det problematiska men där stannar det ofta. Att kunna gå vidare och fundera över vad man kan göra leder ofta till att jag får tillbaka frågan. Följaktligen vad vi som medborgare först och gemensamt behöver fundera över blir svävande. Ofta avgörs det i samma fixtur; Antingen är det ett smart val man själv borde göra eller så borde man ställa någon till svars. Jag menar att det saknas ett mellansteg – både för mig och för att konstruktivt samtala – innan man och jag kan säga något om vad som kan göras.

Privatiserandet flyttar fokus från det gemensamma

Lisbet Rydén presenterade alienationsbegreppet under det avslutande temat på årets Open. Efter att ha läst och diskuterat berättelsen om mellanchefernas arbetssituation på ett socialkontor möjliggjorde begreppen maktlöshet, meningslöshet, social isolation och självförfrämmande¹⁴ alternativa sätt att analysera mellanchefernas situation. Jag kan identifiera mig med dessa begrepp när jag ibland har svårt att komma till tals utifrån ett medborgarperspektiv.

Naturligtvis kan jag emellanåt samtala om spörsmål av annan art än samhällsfrågor såsom renoveringsprojekt, resor och nöjen och inte minst träning och hälsa. På så sätt känner jag mig varken främmande eller särskilt ensam. Men att misslyckas vinna gehör för samhällsfrågor, med medborgerligt anspråk, handlar heller inte om att jag blir eller är främmande för att ämnesvalet skulle vara väldigt apart. Tvärtom borde frågeställningarna ha ömsesidiga beröringspunkter. Och i någon mening bilda underlag för ett medborgerligt upprop.

Andra verkar också ha svårt för uppslutning på liknande sätt, när man tar upp frågor av den här typen. Genom dessa upprop söker man inte ensidigt privata lösningar utan man vill gemensamt diskutera det som förbryllar, skaver eller saknar mening. Att anspela på känslor¹⁵ – som jag här gör här – verkar samtidigt leda i fel riktning. Känslor är ofta synonymt med sanning, dessa är personens egna och kan inte ifrågasättas. Dessutom signalerar det att den enskilde är i behov av särskilt stöd. Gemensamhetsanspråket verkar just genom anspelandet på känslor möjligen gå förlorat eller i alla fall försvåras.

Följden av att man fokuserar privata lösningar blir också att jag upplever mig klämd. Jag får förklara mig, huruvida jag tänkt på det ena eller andra. Jag finner ofta utvägen i att skämta bort det hela. Det är lätt att vara ironisk men innebär också att jag gör analysen själv. Ironi funkar ofta bäst genom att vinkla och gärna kraftfullt. Helst att någon utanför själva samtalet tilldelas en slags ansvarig – allomfattande - roll där denne någon borde ha insett eller gjort på annat sätt. Det som roar är just det glasklara och uppenbart dumma men är sällan så enkelt.

Därmed vidmakthåller en cynisk inställning förvisso en känsla av kontroll men befäster också maktlösheten för de samhälliga och underliggande frågorna. Privatiserandet bidrar snarare subtilt till att förstärka maktlösheten när man erkänner spelets villkor och på så sätt missförstås ofta grundfrågan: Den att man *inte* vill eller riktigt *förstår* spelets principer.

Forskarbyns forum - en hemvist för medborgarsamtal

Många röster höjdes under årets Open om vi inte måste marknadsföra oss bättre genom att precisera mer säljande teman. Därutöver problematiserades upplägget; behöver segdragna eller svårförståeliga undvikas och därigenom avhandlas i mindre grupper? Jag blev överrumplad över styrkan i dessa protester. Det är ju inte meningen att deltagare på Open blir missnöjda eller upplever det svårt att komma till tals. Samtidigt tänkte jag att det är ju just det som årets Open handlade om. Och att många – kanske till synes enkla lösningar på detta – just ofta handlar om att ändra formen eller inramningen.

För mig är och blir Open och Forskarbyn, genom denna halvhalt som uppstod, tydlig som en hemvist¹⁶ för medborgarsamtal. Medborgarsamtal kan låta högtravande och svårt. Det jag försökt belysa genom det här bidraget är just avsaknaden på- och svårigheten med att skapa justa medborgarsamtal. För att bättre få grepp och förståelse för när samtal upplevs sega och svåra är det för mig viktigt att just uppleva och uppmärksamma när detta blir till och kunna förstå var det hakar upp sig eller driver iväg. Det i sin tur kräver att de inblandade, som Monica Hane underströk på förra årets Open, är *vänligt sinnade*. I hotfulla eller otåliga miljöer är det svårt att över huvud taget ens pröva något tillräckligt väl innan frågorna kanske döms av.

Det är för mig därför allvarligt om jag plötsligt inte tillåts eller tillåter mig att stanna kvar när det blir svårt. Smågruppsamtal kan visst vara konstruktiva men riskerar också stanna kvar som en privat erfarenhet deltagarna emellan. Open som forum för mångas frågor, perspektiv och intresseområden är alldeles för värdefullt för mig för att styckas upp.

Därmed framstod det utifrån årets Open en tydligare bild av vad för sorts allmänning som Forskarbyn egentligen skulle kunna vara. Det är inget forum jag har behov av att demokratiskt påverka formen på utan är ett forum där man måste hjälpas åt med att stärka konstruktiva samtal när man väl träffas. Det är själva utmaningen som jag inte så lätt gör avkall på – då kunde jag delta i andra sammanhang.

Det är kanske just spelreglerna jag inte förstått förrän nu och jag kan förstås bara precisera vilka regler *jag* ansluter mig till:

- Att man kan få utrymme att lägga ut texten så väl att det man vill framföra åtminstone är tillräckligt underbyggt innan man passar frågan vidare och samtidigt håller det öppet att man utifrån hur andra responderar får och kan fylla i och korrigera
- Att man också bemödar sig att sätta sig in i andras frågor men samtidigt inte agerar undfallande för egna

- Att man verkligen sätter axeln till att vända och vrida på så många saker man orkar och förmår hålla hjärnan så pass kall att man kan inse att de riktigt stora frågorna aldrig blir klara men möjligen klarare. Men att man också försöker ta ner resonemang till att beröra den egna platsen/praktiken så att inte frågorna i allt för hög grad flyttas till övergripande plan – både organisatoriskt och förklaringsmässigt
- Att man tillåter sig och andra ha fel, får ta om och pröva igen
- Att man erkänner för sig själv och andra att man också kan tappa fokus, intresse och engagemang och i detta är det både uttalat och outtalat ett fritt och i alla bemärkelser frivilligt samtal
- Att det måste vara både önskvärt och tillåtet att ”tänka högt” hur lite det kanske än verkar ha med saken att göra. Men att det så långt som möjligt uppfattas som välvilja gentemot både frågan och övriga
- Att det också är okey att ingripa mot sådant man inte förstår eller inte håller med om och att det i första hand förstås som att man agerar för frågans bästa och inte med onda avsikter mot deltagarna i samtalet.

Bilaga – Ren och billig el (Per Thorsells inspel)

Energimarknaden avreglerades 1995 och skulle underlätta för elkunder att göra billigare och förhoppningsvis renare val för elförsörjning. ”Marknaden” skulle öppnas upp för fler producenter och elpriset därmed konkurransutsättas så att monopol eller oligopol motverkades. Till en början motsatte sig de stora elbolagen – Vattenfall i spetsen men även Sydkraft, Gränseleverken, m.fl. – avregleringen eftersom de hade mest att förlora och försökte därför förhålla reformen. Bakom kulisserna flyttade dock dessa bolag fram sina positioner och förberedde sig för avregleringen. De stora bolagen köpte upp, ofta kommunalägda, bolag och lättade därmed på budgetunderskotten för många ansträngda kommuner vid tiden. Oligopolet kunde bestå. Idag har vi högre elpriser än före reformen¹⁷.

Kyoto avtalet trädde i kraft 2005 för att, under perioden 2008-2012, minska utsläppet av växthusgaser med minst 5,2 procent utifrån utsläppen som rådde 1990. 2005 infördes handeln med utsläppsrätter. Tanken var god; elproducenter och företag som genom sin produktion bidrog till höga utsläpp av växthusgaser skulle – genom straffavgifter – självmant övergå till renare alternativ. Men för att få igång handeln delades utsläppsrätterna ut gratis vilket fick motsatt effekt.

Nu kunde elproducenter med fossila bränslen som bas skruva upp elpriset motsvarande värdet för utsläppsrätterna, som de fått gratis. Men det gjorde ju ingenting eftersom elmarknaden var avreglerad – eller? Oturligt nog kom frågan upp om man som elproducent (vind) behövde betala uttagsskatt på skillnaden mellan ”marknadsmässigt pris” och det faktiska priset? Det behövde man, svarade man slentrianmässigt på Skatteverket som inte – i det här fallet – beaktande att avregleringen redan trätt i kraft och man i just detta fall inte kunde åberopa något marknadspris. Således kom även kunderna (med ren och/eller billigare el) också behöva betala uttagsskatt mot ett (fiktivt) marknadsvärde.

Förvisso kunde man som kund åberopa att marknadsvärdet (det genomsnittliga priset) kunde sättas när produktionen (efterfrågan) var som minst – typ i maj. På så sätt kunde man som enskild, trots att uttagsskatten är oberättigad, ändå som Per Thorsell illustrerade vinna på att ingå i vindkooperativ. Och som slutkläm så kommer uttagsskatten troligtvis avskaffas om och när fler protesterar. Men det finns givetvis inga garantier att elproducenterna för vindkraft över tid kommer att kunna matcha priset gentemot producenter av fossila bränslen. Bara att det just nu är fördelaktigt både miljömässigt och ekonomiskt.

Noter

¹ Maria Andrén arbetar som universitetslektor i pedagogik vid högskolan i Gävle. Hon har under många år varit en flitig deltagare i Kunskapsabonnemanget som drevs i Samarbetsdynamiks regi. En gång i månaden organiserades ett tema inom kunskapsabonnemanget och varje år genomfördes ett Open där årets olika frågor samlades ihop. Maria doktorerade i Pedagogik vid Åbos Akademi, Andrén M (2009): Det pedagogiska övervägandet. En uppmärksamhetsinriktad studie i och genom humanvetenskaplig handlings-teori. Åbo Akademiens Förslag: Åbo

² Rothstein B (2003): Sociala fällor och tillitens problem. Kristianstads Boktryckeri AB: SNS Förlag

³ Ostrom E (2010): Allmänningen som samhällsinstitution. Arkiv förlag: Stockholm.

⁴ Socialt kapital ”utgörs enligt Robert Putnam (Putnam R (1996 svensk översättning): Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien. Stockholm: SNS förlag s 187) av individernas deltagande i formella och informella sociala nätverk, deras normer om ömsesidighet och deras grad av mellanmänsklig tillit. (...) Graden av tillit är den kvalitativa ingrediensen i begreppet socialt kapital. Ömsesidighet och deltagande i sociala nätverk är enligt detta sätt att se utfall av individernas verklighetsuppfattning om huruvida andra människor bör omfattas av förtroende och ifall de är att lita på. (...) Att våga lita på andra och vara någon som andra kan lita på och ha förtroende för, innebär att det sociala kapitalet alltid måste ses som relationellt, dvs. det handlar om hur förhållandena mellan aktörerna *uppfattas av dem själva*” (Rothstein, 2003 s 15)

⁵ Lars har bakgrund från byggsektorn och har också deltagit länge Kunskapsabonnemanget. Vi skrev tillsammans en rapport under temat att förena byggande med ett samhällsengagemang: Gullmander D, Wennberg B-Å och Jonsson L (2010): Byggprojekt som samhällsbyggen. Samarbetsdynamik AB: MediaGraphic Göteborg

⁶ Jämför ”Lärande som samhandling – samarbete den obeaktade pedagogiska principen” (Eklund K och Wennberg B-Å, 2011) på Forskarbyns hemsida.
<http://www.kunskapsabonnemanget.se/Filerpdf/Karin6.pdf>

⁷ Fredrik Lundqvist arbetar som körskollärare i Lysekil och är även utbildad terapeut. Han förhindrades att delta i årets Open men en del av arbetet som ligger bakom årets inspel finns i: Lundqvist F och Wennberg B-Å (2005): Kvalitetssäkring och pedagogisk utveckling – vid tillämpning av den nya kursplanen för behörighet B. Abonnemangsrapport 113. Samarbetsdynamik AB. MediaGraphic AB: Göteborg

⁸ Att ha ung manlig förare som arketyper för farligt beteende kan te sig rättvisande och träffande. Men kan samtidigt också bidra till att förstärka en omvänd mytbildning. Det blir en identitet som många kanske kan och vill ansluta sig till. En slags – jag ställer mig vid sidan om – attityd. Det ligger jättenära begreppet ”skräp-Nisse” som vi hade upp på Open. Ju mer man redan antas skräpa ner, och personifiera en riktig slarver, ju mer riskerar man vilja identifiera sig just så. Särskilt när man liksom uppfordrande tilltalas på detta sätt. Det skapar en auktoritetsfälla, som Bengt-Åke illustrerat många gånger, och triggar snarare personer att vilja protestera. Att bli tilltalad som en tonåring väcker också tonåringen i oss.

⁹ Efter ett möte i Forskarbyn hos Fredrik Lundqvist i Lysekil prövade Henri Kinnunen anlägga ett spelteoretiskt perspektiv på trafikexemplet. Henri har arbetat som officer och de sista åren som ledarskapslärare och pedagogiklärare vid Militärhögskolan Karlberg.

Henri har provat spelteoretiska ansatser för att försöka beskriva den militära ominriktningen från invasionsförsvar till insatsförsvar. Han menar att nya sorters uppdrag med ökat utländskt fokus i många stycken sammanblandas med den gamla tidens ”krigslogik” och därför kan medföra ett för inblandade problematiskt förhållningssätt. Sverige är ingen krigförande part i internationella uppdrag och därmed måste soldaternas mindset inte sammanblandas med detta. Istället måste soldaternas syfte och engagemang baseras på att understödja och nå konfliktlösningar (möjliggöra att parter uppmuntras att förhandla). Härifrån kommer det Strategiska perspektivet.

Henri har sammanställt sina resonemang i en mycket tankeväckande essä: Kinnunen H (2010): ”En livsduglig strategi – I krig och sociala konflikter”. henrikinnunen@msn.com. Hans essä belyser också på ett mycket allvarligt sätt den typen av medborgarfrågor jag med det här bidraget också försöker illustrera. Jag var vid tiden på Karlberg engagerad i de resonemang Henri uppmärksammat och har tidigare i Forskarbyn och under Open, med Henri, försökt ordna ”medborgarsamtal” om Försvarets nya plats i samhället.

¹⁰ Neumann J von & Morgenstern O (1994 sv. översättning 2004): Theory of Games and Economic behavior University Press: Princeton

¹¹ Wennberg B-Å & Kinnunen H (2010): ”Om omdömet och dess framväxt”. Kommentarer till mötet i Lysekil 1-2 december 2010.

¹² Per Thorsell har varit personalchef i flera stora svenska företag t.ex. Trafikrestauranger, Unilever/Samfood, Kronfågel och DNEX-tryckeriet. Fram till sin pension vara han personaldirektör vid Sveriges Radio. Han har ett stort förråd av spännande erfarenheter från denna tid och har samarbetat med Samarbetsdynamik AB i mer än fyrtio år. De sista åren har också Per engagerat sig i kommunalpolitiken i Upplands-Bro med uppdrag i Socialnämnden.

¹³ Före skol- och kulturministern Bengt Göransson intervjuas i SVT: s ”en bok en författare” om sin bok Göransson B (2011): Tankar om politik. Ersatz Förlag: Stockholm. Hans menar att många idag vedertagna och självklara begrepp i samhällsdebatten inte bara saknar nyansering utan också bidrar till urvattning av konstruktiva samtal. Ett sådant begrepp är valfrihet. Ökad valfrihet ökar inte engagemanget, istället förstärker det uppdelningen mellan ansvariga och kunder – mellan dem som ansvarar för att dra upp gränserna och inom dessa erbjuda sortiment definierar på så sätt också vad som är värt att välja mellan som kund. Ökad valfrihet innebär därmed inte ökat ansvar utan minskad möjlighet att vara med och forma samhället menar han.

¹⁴ Blauner R (1964): Alienation and Freedom. The Factory Worker and His Industry. Chicago: The University of Chicago Press. Egentligen vill jag givetvis referera till Lisbeths pågående arbete vid Malmö Högskola. Men i skrivande stund har jag förstått att arbetet – i den akademiska sfären – ännu inte får citeras eller refereras. Detta får anstå till senare och jag refererar därmed till de källor Lisbeth använder i sitt nuvarande Paper och hoppas detta kan passera.

¹⁵ Gunilla Hummelgaard är Levande verkstadpedagog och har en masterexamen vid Centrum för Praktisk Kunskap vid Södertörns högskola. Gunilla är en av författarna ”Vad är praktisk kunskap” – det första numret i en ny skriftserie 2009 från Södertörns högskola. Gunilla har som Bengt-Åke och Monica varit med och bidragit till den här texten. Apropå känslor uppmärksammade mig hon på en artikel i Svenska Dagbladet: ”Emotioner kan väcka heta känslor” http://www.svd.se/kultur/understrecket/emotioner-kan-vacka-heta-kanslor_6559059.svd. Artikeln ringar in ett intressant ämne i vår tid och kanske är det så att den ökade individualiseringen också ökar graden av att se känslor som ett sanningsanspråk?

¹⁶ Monica Hane har i olika sammanhang använt begreppet hemvist. Som jag förstår det måste alla kunna ha åtminstone någon hemvist kanske inte för alla behov men för vissa. I sin upplevda hemvist är det för mig möjligt och tryggt att föra samtal utan att känna sig direkt ifrågasatt eller konstig.

¹⁷ Högselius P & Kaijser A (2007): När folkhemselen blev internationell. Elavregleringen i historiskt perspektiv. SNS bokförlag, Stockholm.